

11. Новикова Ю.В. Роль криминологической характеристики преступлений в борьбе с преступностью / Ю.В. Новикова // Право и безопасность. – 2009. – № 4 (33). – С. 95-96
12. Организация работы горрайоргана внутренних дел по предупреждению преступлений. Библиотека начальника горрайиноргана внутренних дел. Выпуск 4 / под ред. Э. И. Петрова. – М., 1994. – 164 с.
13. Прокофьев В.В. Криминологическая и криминалистическая характеристика убийств, совершенных по найму / В. В. Прокофьев // Вестник Владимирского юридического института. – 2008. – № 2. – с. 191-196
14. Становлення і розвиток недержавних суб'єктів сектору безпеки України (система безпеки підприємництва): аналіт. доп. / В.В. Крутов, В.Г. Пилипчук; за ред. О.О. Котелянець. – К.: НІСД, 2011. – 136 с.
15. Шостко О.Ю. Протидія організованим злочинності в європейських країнах / О.Ю. Шостко. – Х., 2009. – 400 с.
16. Эминов В.Е. Криминологическая классификация и характеристика преступлений / В.Е. Эминов // Русский закон. – 2006. – № 2. – с. 374-377
17. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 1999. – Т. 2. – 741 с.
18. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: Монографія / Ю.В. Нікітін. – К.: ВНЗ «Національна Академія Управління», 2009. – 373 с.

ВАЩУК О. П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.98

ПРИЙОМИ ВЕРИФІКАЦІЇ ДАНИХ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Стаття присвячена дослідженню прийомів верифікації даних при проведенні слідчих (розшукових) дій. У статті розкрито поняття «тактичний прийом», деякі види класифікації прийомів, методи пізнання даних та обґрунтовано особливості вибору слідчим того чи іншого прийому в залежності від кримінального провадження, слідчої ситуації, процесуальної дії тощо.

Ключові слова: прийом, верифікація, слідча (розшукова) дія, методи пізнання, психологічний вплив.

Статья посвящена исследованию приемов верификации данных при проведении следственных (розыскных) действий. В статье раскрыто понятие «тактический прием», некоторые виды классификации приемов, методы познания данных и обоснованы особенности выбора следователем того или иного приема в зависимости от уголовного производства, следственной ситуации, процессуального действия, др.

Ключевые слова: прием, верификация, следственное (розыскное) действие, методы познания, психологическое воздействие.

To research methods of verification data during investigative (detective) action. The article deals with the concept of "tactical receiving" some kind of classification methods, techniques and knowledge data reasonably particular choice of the investigator of a reception, depending on the criminal proceedings, investigation of the situation, proceedings, etc.

Key words: reception, verification, investigation (detective) action methods of knowledge, psychological impact.

Вступ. Застосування прийомів верифікації даних (отриманих вербально та невербально) при проведенні слідчих (розшукових) дій сприяє точності та своєчасності діагностики інформаційного та психологічного стану учасників слідчої (розшукової) дії, полегшує встановлення подальшого емоційного контакту з ними, допомагає виявити їх дійсне відношення до обставин події, що розслідується. Тому визначення та виділення окремих прийомів та подальше їх використання при розслідуванні злочинів ставить певне завдання перед вченими. Науковому розгляду питань криміналістичного забезпечення розслідування, особливостей криміналістичного пізнання присвятили свої праці такі вчені як, Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, В.П. Бахін, Р.С.

Белкін, В.А. Журавель, Н.І. Клименко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, М.А. Погорєцький, І.В. Постика, В.М. Стратонов, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалова, П.В. Цимбал, С.С. Чернявський, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та ін. А от окремі питання дослідження прийомів верифікації даних при проведенні слідчих (розшукових) дій залишаються недостатньо розробленими. Тому потребують нагального опрацювання теоретичні положення та практичні рекомендації щодо прийомів верифікації в криміналістиці.

Постановка завдання. Отже, мета статті полягає у тому, що незважаючи на велику кількість прийомів щодо способів верифікації вербальних даних при проведенні слідчих (розшукових) дій, невербальні прояви все ще в цьому напрямку не розроблені, що і необхідно усунути.

Результати дослідження. Важливо підкреслити, що з криміналістичної точки зору процесуальні дії одночасно є засобом виявлення, збирання, фіксації і перевірки не тільки доказової, але й орієнтуючої інформації, яку слідчий отримує від учасників кримінального провадження за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації. Відомості про властивості і стани учасників, отримані слідчим у ході детального аналізу їх вербальної і невербальної поведінки під час проведення слідчої (розшукової) дії, сприяють миттєвому орієнтуванню слідчого в ситуації і вибору їм оптимальної лінії власної поведінки для досягнення загальної мети слідчої (розшукової) дії та вирішення її окремих, проміжних завдань.

Необхідно розуміти, що прийом є основним елементом криміналістичної тактики. Саме тактичний прийом – це спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її конкретної мети, заснований на механізмі його реалізації, який є найбільш раціональним і ефективним за певних ситуацій [1, с. 177].

Прийоми верифікації даних як пізнавальна діяльність, при застосуванні яких професійний рівень слідчого й успіх у веденні діалогу ґрунтується на знаннях криміналістики, психології, природничих, технічних та інших наук, в залежності від різних факторів, є підтвердженням істинності одержаних даних. В процесі використання прийомів верифікації додатковими завданнями слідчого є з'ясування причин та умов, що породжують неправдиве відтворення дійсності, визначення якісно-кількісного співвідношення між правдивим і неправдивим.

Саме для верифікації даних варто використовувати такі методи пізнання [2, с. 256], як:

- спостереження (відкрите, приховане);
- розмова (зі всіма учасниками кримінального провадження, із внесенням змін в обстановку);
- експеримент (щодо події злочину в цілому, окремих його обставин, інших обставин, які поки що не мають відношення до події злочину).

Для конструювання та виділення спеціальних прийомів для верифікації даних при проведенні слідчих (розшукових) дій необхідно дослідити наявну в криміналістичній літературі основу для класифікаційного поділу прийомів в залежності:

1. Від змісту і призначення:
 - 1.1. Пізнавальні.
 - 1.2. Управлінські.
 - 1.3. Організаційно-технічні.
2. Від рівня розв'язуваних тактичних завдань:
 - 2.1. Вихідні.
 - 2.2. Проміжні або окремі.
 - 2.3. Кінцеві [3, с. 58-60].
3. Від прийомів використання засобів:
 - 3.1. Техніко-криміналістичні.
 - 3.2. Тактико-криміналістичні [4, с. 45].
4. В залежності від завдань:
 - 4.1. Загальні.
 - 4.2. Спеціальні.
 - 4.3. Конкретні.
5. За видом процесуальної дії:
 - 5.1. Прийоми огляду.
 - 5.2. Прийоми допиту.
 - 5.3. Прийоми обшуку.
 - 5.4. Прийоми інших процесуальних дій.
6. За діапазоном застосування:
 - 6.1. Прийоми, які використовуються при проведенні тільки окремих слідчих дій.
 - 6.2. Прийоми, які використовуються в декількох процесуальних діях.
7. За об'єктом спрямованості (або сфери реалізації):
 - 7.1. Прийоми, спрямовані на здійснення впливу на людину.
 - 7.2. Прийоми, спрямовані на дослідження матеріального середовища.
8. За характером інформації:

8.1. Прийоми, засновані на словесній інформації.

8.2. Прийоми, засновані на матеріалізованій інформації [5, с. 90].

9. За видами діяльності:

9.1. Інтелектуальні.

9.2. Предметно-перетворюючі [6, с. 299].

Варто розраховувати на те, що внутрішній стан людини не легко розпізнати і тим більше дослідити будь-якій людині. Отримані дані під час слідчої (розшукової) дії обумовлюються наступними взаємозалежними факторами:

- здатністю слідчого до своєчасної організації власної поведінки та її зовнішньої форми, постійного контролю процесу проведення слідчої (розшукової) дії;
- здатністю слідчого до планомірного, комплексного і цілеспрямованого вивчення особистостей всіх учасників до початку проведення слідчої (розшукової) дії на стадії підготовки;
- здатністю слідчого до планомірного і цілеспрямованого спостереження за всіма учасниками під час слідчої (розшукової) дії для збору, фіксації і дослідження поки не встановлених та не підтверджених даних;
- здатністю слідчого до оцінки та використання наявної і встановленої під час слідчої (розшукової) дії даних про її учасників.

Вивчення криміналістичної літератури та аналіз слідчої практики дозволяють зробити висновок про конфліктну ситуацію, яка може виникати під час проведення слідчої (розшукової) дії, що обумовлена негативними причинами суто суб'єктивного характеру [7]. З цього випливає рекомендація з приводу постійної уваги і контролю слідчого щодо проявів власної поведінки. Нормальні взаємини слідчого з учасниками слідчої (розшукової) дії можуть скластися в тому випадку, коли останні будуть бачити в слідчому психічно врівноваженого професіонала, який поважає інтереси оточуючих. Вільний або ж мимовільний витік негативних станів, проявів і якостей може призвести до глибокого неприйняття особистості слідчого, яке, спільно з іншими негативними обставинами, здатне призвести до вагомого руйнування комунікаційних відносин між слідчим та іншими учасниками кримінального провадження.

Рекомендація слідчому з приводу контролю за проявами власної поведінки, незважаючи на її очевидність, поверхневу ясність і простоту, досить складна в плані реалізації під час проведення слідчої (розшукової) дії. Будь-яка людина практично не має зворотного зв'язку з невербальними проявами свого тіла, тобто вона може тільки уявити себе з боку, свої рухи тіла, жести, ходу, міміку обличчя. Але біль-менш дієвий контроль за власними проявами невербальної комунікації можливий за наявності наступних факторів:

- розробки комплексних, цілеспрямованих, спеціальних вправ з використанням зворотного відображення;
- практичного використання та тренування за допомогою спеціальних вправ зворотного відображення;
- подальшого постійного вдосконалення своїх навичок за допомогою тренування спеціальними вправами з використанням зворотного відображення для отримання очікуваного результату та оцінка досягнутих вже результатів.

Однак це не означає, що слідчий завжди повинен прагнути до абсолютного придушення будь-яких своїх невербальних проявів. Ні в якому разі. Слідчий, враховуючи оточуючу обстановку, одночасно адекватно реагує на всі подразники з тактичним використанням усього спектра засобів невербального спілкування: міміки обличчя, жестикуляції, пози, мізансцени, артикуляції, що буде сприяти підтриманню результативного спілкування.

Також використання і розробка технології підстроювання, що складається у своєрідному копіюванні, приведення у відповідність швидкості, гучності і тону вербальних і невербальних сигналів надають слідчому можливість своєчасного налагодження контакту з іншими учасниками кримінального провадження. Демонстрація «копіювання» виявляється не тільки ознакою тісного взаємного контакту, але й засобом його встановлення і подальшої підтримки, що є ознакою позитивного налагодженого контакту у формі подібності сигналів спілкування.

Звідси випливає, що вибору конкретних прийомів верифікації даних в будь-якій слідчій (розшуковій) дії повинна передувати тривала бесіда слідчого з учасниками на різні теми, тактичною метою якої і є встановлення психологічного контакту, виявлення та вивчення звичайної поведінки, особливостей вербальної та невербальної комунікації, емоційних проявів при розмовах на буденні теми, що не стосуються безпосередньо предмета слідчої (розшукової) дії. Тривалість і тематика таких бесід визначаються суто індивідуально і можуть залежати від наступних факторів:

- кримінального провадження;
- виду слідчої (розшукової) дії;
- мети проведення слідчої (розшукової) дії;
- предмета дослідження слідчої (розшукової) дії;
- кола учасників слідчої (розшукової) дії;

- ступеня інтелектуального розвитку слідчого;
- емоційного стану слідчого;
- дослідження слідчим особистості учасника слідчої (розшукової) дії;
- ступеня інтелектуального розвитку учасника слідчої (розшукової) дії;
- емоційного стану учасника слідчої (розшукової) дії;
- психологічного контакту між слідчим і учасником слідчої (розшукової) дії;
- окремо емоційного контакту між слідчим та учасником слідчої (розшукової) дії;
- процесуального стану учасника слідчої (розшукової) дії та його відношення до події, що розслідується тощо.

Слідчий повинен діяти за стратегічним алгоритмом, розробленим ним на підготовчій стадії слідчої (розшукової) дії, дотримання якого забезпечить встановлення та підтримання психологічного контакту в будь-яких ситуаціях. Даний алгоритм буде носити індивідуальний і ситуативний комплекс психологічних і тактичних умов, причин і впливів, центрів їх перетину, і вимагає проведення попередніх підготовчих організаційних робіт. Складовими алгоритму є:

- психологічні методи;
- психологічні рекомендації;
- психологічні прийоми;
- психологічні правила;
- тактичні методи;
- тактичні рекомендації;
- тактичні прийоми;
- тактичні правила.

Слідчий при проведенні слідчої (розшукової) дії має можливість оцінити ситуацію, що склалася, і обирати за власним бажанням необхідні та ефективні для даного етапу методи та прийоми. Варто використовувати перелічені вище методи пізнання при проведенні слідчих (розшукових) дій. Особливу увагу треба звернути на той факт, що яскравість та інтенсивність прояву зовнішніх ознак брехні вимагає певної стимуляції з боку слідчого.

При верифікації даних необхідно окремо дослідити умисне приховання невербальних проявів, які передають справжній емоційний стан особи, що зводиться до двох ліній поведінки:

1. Активної лінії (співпраця, протидія).
2. Пасивної лінії.

Вибір слідчим конкретних прийомів верифікації даних при проведенні слідчих (розшукових) дій залежить від:

- кримінального провадження;
- предмета посягання;
- особи злочинця;
- особи потерпілого;
- кола обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні;
- слідчої ситуації.

Прийоми верифікації даних при проведенні слідчих (розшукових) дій спрямовані на:

- отримання правдивих даних;
- недопущення неправди;
- викриття неправди;
- усунення наслідків надання неправдивих даних.

Висновки. Отже, для верифікації даних доцільно використання при проведенні слідчих (розшукових) дій наступних прийомів:

1. Психологічний вплив на учасника слідчої (розшукової) дії. Мета якого полягає в подоланні його внутрішніх і зовнішніх захисних бар'єрів. Основою цього прийому є вміле, своєчасне і цілеспрямоване використання слідчим наявних в його розпорядженні відомостей про учасників слідчої (розшукової) дії, використання тактичних і технічних можливостей, емоційний вплив на особу спеціально підібраними вербальними і невербальними засобами (слів, питань, міміки обличчя, жестів, мізансцени і т.п.). Невербальна інформація при цьому може грати двояку роль, з одного боку, як засіб інформування слідчого про стан учасника слідчої (розшукової) дії, з іншого – як засіб здійснення впливу на нього, але в більшості випадків грає і ту і іншу роль одночасно.

2. Прийом вторгнення в особисту психологічну зону. Може здійснюватися в наступних варіантах поведінки слідчого:

- поступове, неявне вторгнення в особисту зону, здійснюване на тлі і ніби поза контекстом з рештою діяльності;
- несподіване вторгнення в особисту зону, приурочене безпосередньо до пред'явлення якої-небудь емоційно значимої інформації;

- поступове, неявне вторгнення в особисту зону, що змінюється несподіваним вторгненням в особисту зону;
- несподіване вторгнення в особисту зону, що поступово змінюється на поступове, неявне вторгнення в особисту зону.

У будь-якому випадку при всіх варіантах реалізації розглянутий прийом повинен поєднуватися з іншими прийомами впливу слідчого на учасника слідчої (розшукової) дії. Саме в цьому випадку він буде найбільш ефективним.

3. Місцерозташування учасників слідчої (розшукової) дії, яка ґрунтується на врахуванні просторової близькості (мізансцена). На практиці вибір слідчим мізансцени розташування більше обумовлюється умовами його роботи й обстановкою навколишнього середовища, ніж його бажанням. Тому до даного аспекту організації спілкування при проведенні слідчої (розшукової) дії слідчі ставляться формально, а часто і зовсім не надають йому ніякого значення. Але це є однією з тактичних помилок. Мізансцену слідчої (розшукової) дії необхідно завчасно планувати і прилаштовувати її відповідно до загального плану проведення слідчої (розшукової) дії. Під час проведення слідчої (розшукової) дії в просторовій організації спілкування слідчий повинен зберігати за собою пріоритетне становище, ініціативу зміни мізансцени в будь-який момент, вносячи зміни до неї згідно з тактичним задумом.

4. Прийом демонстрації учасникам слідчої (розшукової) дії матеріалів відеозапису проведених дій з підкресленням їх доказового значення для ходу слідства.

5. Прийом експериментального отримання, перевірки або підтвердження даних щодо події злочину, інших обставин.

6. Прийом відволікання уваги від предмету слідчої (розшукової) дії на сторонні теми.

7. Прийом участі у слідчій (розшуковій) дії двох або більше слідчих, які грають ролі «добрих» та «злих».

8. Прийом поділу слідчої (розшукової) дії на певні періоди з врахуванням психологічного стану учасників.

9. Прийом присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії іншої особи, показання якої викрикують винного.

10. Прийом постановки контрольних питань.

11. Прийом пред'явлення речових доказів і документів.

Перелік наданих прийомів не є вичерпним, тому підлягає подальшій теоретичній розробці та практичному впровадженню в діяльність правоохоронних органів із врахування обставин конкретного кримінального провадження та виду процесуальної дії.

Список використаних джерел:

1. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. акад. НАН України В. Я. Тація. – Харків : Право, 2001. – 560 с.
2. Справочник следователя / Авт.-сост. У. А. Усманов. – М. : ПРИОР, 2000. – 556 с.
3. Криміналістика : Учебник. // Под ред. д.ю.н., проф. Н. П. Яблокова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ЮРИСТ, 2001. – 464 с.
4. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криміналістика : Учебник для вузов / Под ред. заслуженного деятеля науки РФ, профессора Р. С. Белкина. – М. : Издательство НОРМА, 2002. – 990 с.
5. Криміналістика : питання і відповіді. / Навчальний посібник. // За ред. А. В. Кофанова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : Підручник. – К. : Кондор, 2006. – 588 с., 32 іл.
7. Кертэс И. Тактика и психологические основы допроса / И. Кертэс. – М. : Юрид. лит., 1965. – 168 с.

